

PRIKAZI / BOOK REVIEWS

Husnija Kamberović, DŽEMAL BIJEDIĆ. POLITIČKA BIOGRAFIJA, Sarajevo, Udruženje za modernu historiju, 2017², 436.

Husnija Kamberović, redovni profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu, u okviru istraživanja istorije Bosne i Hercegovine posljednja dva vijeka, napisao je biografije tri značajne ličnosti: Husein-kapetana Gradašćevića, Mehmeda Spahe i Džemala Bijedića. Razlog za objavljivanje drugog, dopunjenog izdanja političke biografije Džemala Bijedića je, kako autor ističe, izuzetno dobar prijem prvog izdanja iz 2012. godine od strane stručne i šire javnosti u Bosni i Hercegovini.

Knjiga, pored predgovora i kratkih napomena o porodici i školovanju Džemala Bijedića, sadrži šest većih poglavlja koja se bave političkim radom Bijedića od vremena između dva svjetska rata do njegove tragične smrti 18. januara 1977. godine. Nakon napomene o njegovoj sahrani, autor donosi nekoliko priloga koji se tiču ocjene Bijedićeve ličnosti kao i misterioznih okolnosti njegove smrti. Na kraju se nalaze popis izvora i literature, imenski registar i registar geografskih pojmova. Knjiga je obogaćena nizom fotografija i dokumenata.

Izvornu građu za pisanje knjige autor je pronašao u nekoliko arhiva. Najvažnija u tom smislu bila je Bijedićeva zaostavština koja se nalazi u Muzeju Hercegovine u Mostaru. Korišćena je i građa Arhiva Hercegovачko-neretvanskog kantona u Mostaru, Arhiva Centralnog komiteta SKJ u Beogradu, Arhiva CK SKBiH u Sarajevu, Arhiva CK SKH u Zagrebu, Kabineta Predsjednika Republike u Beogradu i Diplomatskog arhiva Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije u Beogradu. Autor je koristio i zaostavštine Branka Mikulića, Rate Dugonjića i Avde Hume (Arhiv BiH, Sarajevo), kao i zaostavštinu Vladimira Bakarića (Hrvatski državni arhiv, Zagreb). Važan izvor su predstavljali razgovori sa uticajnim političarima iz Bijedićevog vremena, periodika i podaci koje je autoru ustupila Bijedićeva porodica. Takođe, dragocjena je bila Bijedićeva knjiga pod naslovom *Samoupravljanje kao zahtjev i praksa* iz 1976. godine. Autor ističe teškoće sa kojima se susreo u Hrvatskom državnom arhivu gdje mu je istraživanje bilo ograničeno.

Na najveće poteškoće autor je nailazio pokušavajući da, od kraja 2007. godine, dođe do materijala koji se odnosi na Bijedićevu pogibiju a koji se još uvijek čuva u Kantonalmom tužilaštvu u Sarajevu pod oznakom „državna tajna“ i „strogo

pov.“. U nastojanjima da istraži dokumente koji bi bacili više svjetla na avionsku nesreću u kojoj je poginuo jugoslovenski premijer početkom 1977. godine, autor se suočio sa „nevjerojatnim nerazumijevanjem“. Od pomoći nije bilo ni obraćanje ministru bezbjednosti u Savjetu ministara BiH Tariku Sadoviću i članu Predsjedništva BiH Harisu Silajdžiću. Do dijela građe koja govori o Bijedićevoj pogibiji, autor je uspio doći u Beogradu. Kao paradoks, on ističe činjenicu da je Federalna televizija iz Sarajeva (FTV) izvještavala kako se pomenuta građa čuva u Beogradu i kako je nedostupna istraživačima iz Bosne i Hercegovine. Stvari stoje upravo suprotno, tako da i dalje ostaje pitanje zbog čega (ili zbog koga) se krije građa koja bi mogla da pomogne u razotkrivanju svih činjenica u vezi sa pogibijom Džemala Bijedića koja se desila davne 1977. godine.

Poglavlje *Politička aktivnost pred Drugi svjetski rat i tokom rata 1941–1945* (31–46) opisuje Bijedićevu političku djelatnost u komunističkom pokretu koju je započeo kao član SKOJ-a (od oktobra 1939) i nastavio u mostarskoj partijskoj organizaciji, kao član KPJ (od decembra 1939). U rodnom gradu je postao sekretar Mjesnog komiteta KPJ, a kasnije sekretar Okružnog komiteta KPJ za južnu Hercegovinu. Ratni put ga je vodio iz Mostara preko Bjelačnice i Igmana u Sarajevo a zatim, sa Šestom istočnobosanskom brigadom, na Sutjesku juna 1943. godine. Ostatak rata je uglavnom proveo u istočnoj Bosni gdje je bio na dužnosti sekretara Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu i sekretara Okružnog komiteta KPJ za Tuzlu.

Period od završetka rata do zauzimanja položaja predsjednika Saveznog izvršnog vijeća 1971. godine, opisan je u poglavljima *Politička aktivnost poslije 1945. godine* (47–91) i *Tri polja aktivnosti* (93–176). Aprila 1945. Bijedić je, kao major JA, radio u odjeljenju OZN-e za BiH, a već početkom naredne godine postao je pomoćnik ministra unutrašnjih poslova u Vladi NR BiH. Autor naglašava da u dostupnim izvorima nema potvrde za tvrdnju Dragoslava Mihailovića o Bijedićevoj ulozi u radu Centralnog zatvora i o tome da je navodno on inicijator podmetanja lažnih optuženika na Golom otoku kao metode mučenja imformbirovaca. Učestvovao je i u radu Komisije za pripremanje Nacrta Ustava NR BiH. Godine 1949. Bijedićeva politička karijera se ponovo veže za Hercegovinu. Autor ocjenjuje da je Bijedić tek od 1950. godine, kao sekretar Oblasnog komiteta KP BiH za Mostar i kasnije kao predsjednik Sreskog narodnog odbora, mo-

gao značajnije uticati na donošenje političkih odluka. U periodu 1953–1955. zauzimao je funkcije na nivou republike, a zatim se vratio u Mostar kao predsjednik Sreskog narodnog odbora. Godine 1958. vratio se u republičku vlast, a dvije godine kasnije imenovan je za sekretara SIV-a za zakonodavstvo i organizaciju. U to vrijeme je izbila politička afera u Mostaru koja je za cilj imala Bijedićevu političku diskreditaciju. Radilo se o sukobu funkcionera rodom iz Mostara i onih koji su dolazili iz drugih krajeva Hercegovine. U periodu 1963–1971. Bijedić je obavljao republičke funkcije, prvo kao predsjednik Republičkog vijeća a zatim, od 1967, kao predsjednik Skupštine SR BiH.

Autor sumira Bijedićevu političku djelatnost u ovom periodu kroz tri osnovna polja. Naime, Bijedić je radio na političkoj i privrednoj integraciji Bosne i Hercegovine, zalažući se istovremeno za ravnopravnost ove republike u jugoslovenskoj federaciji. Treće polje njegovog rada se odnosi na borbu za afirmaciju muslimanske nacije. Osnovna pitanja u Hercegovini su bila skidanje hipoteke ustaštva sa hrvatskih krajeva, borba protiv „lokalističkih shvatanja“ u partijskim rukovodstvima i privredni razvoj. Bijedić je imao značajnu ulogu u izgradnji aluminijumskog kombinata u Mostaru. Drugo važno pitanje je bilo obnova Banja Luke i Bosanske Krajine nakon katastrofalnog zemljotresa oktobra 1969. godine. Bijedić je bio dio bosanskohercegovačke delegacije koja je kod najvišeg rukovodstva zemlje tražila veće učešće federacije u obnovi. Vlada Mitje Ribičića je odbijala da podmiri obnovu u iznosu koji je utvrdila federalna komisija što je dovelo do razilaženja između nje i rukovodstva BiH, kao i do političke marginalizacije Osmana Karabegovića. Jedno od najvažnijih pitanja u vezi sa borbom za ravnopravnost BiH u federaciji bila je raspodjela saveznih sredstava. U BiH su se šezdesetih godina gradili krupni infrastrukturni objekti, a od 1965. bilo je primjetno privredno zaostajanje. Zalažući se za muslimanski nacionalni identitet, Bijedić je kritikovao svojatnja BiH od strane Srba i Hrvata ali i pojave jugoslovenstva i bošnjaštva u svom narodu.

Najobimnije poglavlje, pod naslovom *Predsjednik Saveznog izvršnog vijeća od 1971. do 1977. godine (177–371)*, posvećeno je vrhuncu Bijedićeve političke karijere. Prilikom oba njegova izbora za predsjednika SIV-a odlučujuću ulogu je imao sam Josip Broz Tito. U to vrijeme, odlučivanje o ovoj poziciji bilo je obilježeno sukobima republičkih rukovodstava. Na premijerskom mjestu Bijedić je morao da se bori sa

naslijeđenim problemima koje mu je ostavila Ribičićeva vlada: preko tri milijarde dolara inostranog duga i zategnutost među republičkim rukovodstvima. Poteškoće su se javljale i prilikom sastavljanja nove vlade koju je Bijedić, ubrzo po formiranju, morao reorganizovati. Prvi veći problem sa kojim se suočio novi premijer bilo je uklanjanje hrvatskog rukovodstva krajem 1971. godine. Postoje svjedočanstva o uključenosti Bijedića u ovaj proces. Prilikom obračuna sa liberalima u Srbiji Bijedić se nije miješao, ali je vjerovatno bio dobro informisan i podržavao Titov stav. Unutar BiH, Bijedić je podržavao Branka Mikulića i njegove saradnike u obračunu sa Avdom Humom i Osmanom Karabegovićem. Od ekonomskih problema, pored zaduženosti, isticali su se visoka inflacija, nelikvidnost i trgovinski deficit. U BiH, Bijedić je imao poteškoća u vezi sa raspodjelom sredstava Fonda za razvoj nedovoljno razvijenih republika i pokrajine Kosovo za period od 1971. do 1975. godine. U toku drugog mandata, suočavao se sa većim i otvorenijim kritikama nego u prvom. Tito je ukazivao na pad izvoza i na inflaciju.

Autor smatra da se Džemal Bijedić bavio spoljnopolitičkim temama više nego bilo koji drugi jugoslovenski premijer, osim Tita. Po njegovom mišljenju, ne stoji uvriježeno mišljenje da je on, kao musliman, dao nemjerljiv doprinos razvoju odnosa sa muslimanskim zemljama jer su ti odnosi bili razvijeni još od sredine pedesetih godina. U knjizi su iscrpno prikazana njegova brojna diplomatska putovanja.

Bijedićevom smrću se bave poglavlja *Nesreća ili... (373–386)* i *Zavjera (?) (387–393)*. Džemal Bijedić je poginuo u avionskoj nesreći 18. januara 1977. kada se avion kojim je letio iz Beograda za Sarajevo obrušio na brdo Inač iznad Kreševa. Tom prilikom, život su izgubili njegova supruga Razija i još šest osoba. Autor je pokušao da rekonstruiše okolnosti tragičnog događaja na osnovu dostupne arhivske građe. Zapazio je, međutim, niz nedosljednosti koje postoje u zvaničnim izvještajima. Izvještaj koji je sačinila Grupa za kontrolu letenja i konačni izvještaj Komisije za ispitivanje uzroka udesa aviona na čelu sa Boškom Dimitrijevićem, predsjednikom Saveznog komiteta za saobraćaj i veze, razlikuju se u pogledu vremena posljednjeg javljanja posade ali i u javljanjima tokom cjelokupnog leta. Autor je, na osnovu vrlo ograničenog uvida u dokumentaciju o Bijedićevoj pogibiji koja se čuva u Kantonalnom tužilaštvu u Sarajevu, zaključio da su i sami članovi pomenute Komisije imali primjedbe

usljed neusaglašenosti podataka. Zvaničan zaključak Komisije je bio da je uzrok nesreće brzina aviona. Vremenom su se o Bijedićevoj smrti razvile razne spekulacije i teorije zavjere. Jednu od zanimljivijih ponudio je Bahrudin Bijedić, Džemalov rođak i visokopozicionirani kadar u obavještajnim strukturama BiH, u sarajevskom nedjeljniku *Dani*. Po njemu, iza Bijedićeve smrti su stajali velikosrpski krugovi u JNA. Ovu verziju je kasnije razradio sarajevski novinar Mirko Šagolj u *Oslobođenju* povezujući Bijedićevo smrt sa, tada kapetanom po činu, Jovicom Stanišićem.

Politička biografija Džemala Bijedića, značajne ličnosti bosanskohercegovačke i jugoslovenske istorije, utemeljena je na obimnoj izvornoj građi i predstavlja vrijedan doprinos istoriografiji. Ostaje zapitanost, autorova i naša, zbog čega i dalje postoji otpor da se otkriju sve činjenice u vezi sa tragičnom smrću jugoslovenskog premijera 1977. godine.

Nikola Ožegović

Davor Kovačić, KRIMINAL U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ – ZLOČIN, KORUPCIJA, MORAL, POLITIKA, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2017, 301.

Nezavisna Država Hrvatska tokom svog postojanja nikada nije razvila doslednu ideologiju društvenog uređenja. Nastala u okolnostima Drugog svetskog rata i rasparčavanja Jugoslavije, ona je svoj opstanak vezala za svoje tvorce, a zbog dolaska radikalnog ustaškog pokreta odmah je poprimila eliminacionistički identitet koji se obračunavao sa ideološkim, rasnim i političkim neprijateljima. Ipak, i pored toga što joj je suverenitet bio sužen, prisustvom nemačkog i italijanskog administrativnog i vojnog aparata, dogodilo se njeno organizovanje, kako na teorijskoj tako i na praktičnoj osnovi. Takva unutrašnja organizacija NDH, u disproporciji teorijskih osnova i stvarnog uređenja, bila je bliža Trećem rajhu nego Italiji.

Glavni pravci proučavanja istorije Nezavisne Države Hrvatske upereni su ka njenim represivnim metodama i genocidnoj politici, dok je stav javnosti oblikovan kroz proizvod jednostavnih smernica koje za cilj imaju da prikažu jedino brutalan karakter ove kvislinške tvorevine. Zbog toga se u prethodnim decenijama pojavljivala većinom literatura vezana za teme ustaških logora, kaznenih ekspedicija, proganjanja i zlostavljanja svih neistomišljenika i „unutrašnjih nepri-

jatelja“, a zbog političkih razloga historiografija je bila zasićena i naučnim radovima o partizanskom otporu i borbama na teritoriji NDH.

Složenost unutrašnjeg uređenja NDH i okolnosti u kojima je nastala morali su da podrazumevaju i bavljenje nizom drugih tema, koje su počele da se otvaraju tek u prethodnih nekoliko decenija. Pitanja kao što su vojska, privreda, društveno uređenje ili intelektualna elita su otvorena, a hrvatski istoričar Davor Kovačić svoja istraživanja o unutrašnjem uređenju NDH već je krunisao knjigama *Redarstveno-obaveštajni sustav Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. godine* (Zagreb, 2009) i *Oružništvo Nezavisne Države Hrvatske 1941–1945. Redarstveno tijelo i vojna postrojba* (Zagreb, 2014).

U najnovijoj monografiji *Kriminal u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj – zločin, korupcija, moral, politika* Davor Kovačić, naučni savetnik u Hrvatskom institutu za povijest, postavio je sebi cilj da istraži „klasični“ kriminal u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, odnosno kako sam kaže: „da prikaže različite kriminalne pojave te djelovanje represivnog sustava na njihovu onemogućavanju i kažnjavanju u totalitarnoj državi u ratnim uvjetima“ (7), koji do sada nisu bili predmet sveobuhvatnog istraživanja. Delo sadrži: predgovor, uvod, pet poglavlja, zaključak, sedam priloga u vidu objavljenih dokumenata, spisak izvora i literature, spisak skraćenica, rezime na engleskom jeziku, imenski registar, dok se kraća biografija autora nalazi na poledini knjige.

U kratkom predgovoru i uvodu autor se osvrće na metodologiju, korišćene izvore i literaturu, te na objašnjavanje pojmova sigurnosti i ugroženosti, kriminala, izgređa, razbojništva i korupcije u opštem, a naknadno u balkanskom kontekstu, citirajući razmišljanje Karla Briorskog da je za razliku od klasičnog kriminalca (silovatelja, ubice itd.) koji izaziva opštu osudu javnosti, u mnogim kulturama neko ko uzima mito sinonim za sposobnog i snalažljivog čoveka. U balkanskim okvirima dolaskom Osmanlija počeo je da se razvija „grabežljivi mentalitet i oblik agresivnog nemoral“ (12), da bi se nakon stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca korupcijski metod održao naročito kroz privredni razvitak, iskorišćavanjem političkih veza i uticaja. Pitanje koje autor otvara u uvodu, da li se atentat na Stjepana Radića dogodio, između ostalog, i zbog njegove antikorupcijske delatnosti, nedovoljno je obrađeno i podložno je daljim istraživanjima.

U prvom poglavlju *Zloporaba položaja, korupcija, nepotizam u Nezavisnoj Državi Hrvat-*